

VYBRANÉ PROBLÉMY ZAMĚŠTNÁVÁNÍ OSOB SE ZDRAVOTNÍM POSTIŽENÍM

Lenka Nádvorníková

Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

***Abstract:** The paper deals with the issue of handicapped people, their status on the labor market and related legislation. First of all the author tries to point out to the terminological fragmentation in the definition of a handicapped person. Afterwards she examines the status on the labor market of such people and in conclusion briefly characterize basics thesis of her reaserch, which is gong to be realized during this year.*

***Keywords:** Handicap, Handicapped Person, Marginalization*

1. Úvod

Hlavním cílem příspěvku je poukázat na vybrané problémy zaměstnávání osob se zdravotním postižením (dále jen OZP), zejména z pohledu teoretického, kdy autorka upozorňuje na terminologickou roztříštěnost v definici pojmu zdravotní postižení či osoba se zdravotním postižením a na s tím související nesrovnalosti v prezentovaných údajích, např. o počtu OZP, o jejich pracovním uplatnění apod. Dále autorka stručně popisuje postavení OZP na trhu práce a nastiňuje základní body svého výzkumu z oblasti zaměstnávání OZP, který bude realizován v tomto roce.

1.1. Zdravotní postižení

Nejnovější vládní dokument věnující se sociální inkluzi OZP definuje zdravotní postižení „jako dlouhodobý nebo trvalý nepříznivý zdravotní stav, který již nelze léčbou výrazně zlepšit či zcela odstranit... Zejména u těžších forem zdravotního postižení dochází k výrazným změnám v možnostech plnohodnotné účasti a zapojení jak v soukromých aktivitách, tak i ve veřejném životě. Nepříznivé důsledky a dopady vyplývající z existence zdravotního postižení je však možno do určité míry eliminovat propracovaným systémem opatření, na jejichž realizaci musí participovat celá společnost.“¹

Novější definice zdravotního postižení začínají klást důraz na interakci mezi zdravotním stavem jedince, prostředím a sociálními procesy. Dá se říci, že za první jednotnou definici zdravotního postižení, kterou akceptuje téměř celá odborná veřejnost, lze považovat Mezinárodní klasifikaci vad, postižení a znevýhodnění

¹ Národní plán vytváření rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2010-2014. [online]. [cit. 2011 - 03 - 23]. Dostupné na [www: <http://www.nrzp.cz/narodni-plan-vyrovnvani-prilezitosti-pro-obcany-se-zdravotnim-postizenim/>](http://www.nrzp.cz/narodni-plan-vyrovnvani-prilezitosti-pro-obcany-se-zdravotnim-postizenim/).

(ICIDH), kterou vydala WHO v roce 1980. Její definice vystihuje vztah mezi schopnostmi jednotlivce a společenskými podmínkami. „Nesoustřeďuje se pouze na identifikaci vnitřního stavu zdraví nebo na odchylku od biomedicíncké normy, ale spíše na proces, který vyplývá z počáteční nemoci, zranění nebo poruchy a je zakončen zkušeností s handicapem zahrnující i sociální znevýhodnění.“². Poslední aktualizaci (revizi) učinila WHO v roce 2001, kdy vyšla Mezinárodní klasifikace funkční schopnosti, postižení a zdraví - ICF³. Také OSN se snažila definovat pojem zdravotního postižení a v roce 2007 v dokumentu Úmluva o právech se zdravotní postižením o něm uvádí, že: „...zdravotní postižení je koncept, který se vyvíjí a který je výsledkem vzájemného působení mezi osobami s postižením a bariérami v postojích a v prostředí, které brání jejich plnému a účinnému zapojení do společnosti, na rovnoprávném základě s ostatními.“⁴ Naproti tomu OECD ve studii *Transforming Disability into Ability* hledí na zdravotní postižení především ve vztahu k možnosti pracovat a uvádí možné způsoby, jak pomoci těmto lidem v tom, aby si vlastními silami a vlastní prací mohli zajistit svou existenci ve společnosti.⁵ Další, níže uvedené vybrané definice zdravotního postižení, vyplývají z oboru, který jej definuje.

V oblasti speciální pedagogiky přesně definuje zdravotního postižení zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školského zákona), v platném znění a Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných, v platném znění. Podle těchto právních norem je zdravotním postižením mentální, tělesné, zrakové nebo sluchové postižení, vady řeči, souběžné postižení více vadami, autismus a vývojové poruchy učení a chování. Kromě pojmu zdravotní postižení se ve speciálně pedagogické legislativě objevuje ještě pojem speciální vzdělávací potřeba, do níž řadíme právě výše uvedené zdravotní postižení, ale také zdravotní znevýhodnění a sociální znevýhodnění.⁶

Je zřejmé, že existuje nepřehledné množství definic a členění zdravotního postižení. Autorka uvádí jen některé, která se nejčastěji vyskytují ve výzkumech zabývajících se OZP. První členění vyplývá z výše uvedené speciálně - pedagogické legislativy, další z Výběrového šetření⁷, které v roce 2007 provedl Ústav zdravotnických informací a statistiky ve spolupráci s Českým statistickým ústavem. V tomto šetření byly uvedeny následující skupiny zdravotního postižení – tělesné, zrakové, sluchové, mentální, duševní a vnitřní. Mezi nejnovější definice zdravotního postižení se řadí ta, jež je

² VYSOKAJOVÁ, M. *Hospodářská, sociální, kulturní práce a zdravotně postižení*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. 23 s.

³ International Classification of Functioning, Disability and Health.

⁴ *Úmluva o právech osob se zdravotním postižením*. 1 s. [online]. [cit. 2011 - 03 - 23]. Dostupné na [www: <http://www.nrzp.cz/umluva-osn-o-pravech-osob-se-zdravotnim-postizenim/>](http://www.nrzp.cz/umluva-osn-o-pravech-osob-se-zdravotnim-postizenim/).

⁵ Srov. *Transforming Disability into Ability*. 1. pub. Paris: OECD publishing, 2003. 220 p. (vlastní překlad)

⁶ Srov. *Úplné znění školského zákona*. [online]. [cit. 2011 - 03 - 23]. Dostupné na [www: <http://www.msmt.cz/dokumenty/skolsky-zakon>](http://www.msmt.cz/dokumenty/skolsky-zakon).

⁷ Srov. *Výsledky výběrového šetření zdravotně postižených osob za rok 2007*. [online]. [cit. 2011 - 03 - 26]. Dostupné na [www: <http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/publ/3309-08-za_rok_2007>](http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/publ/3309-08-za_rok_2007).

uvedena v „antidiskriminačním“ zákoně z roku 2009. Pro účely tohoto zákona se zdravotním postižením rozumí tělesné, smyslové, mentální, duševní nebo jiné postižení, které brání nebo může bránit osobám v jejich právu na rovné zacházení v oblastech vymezených tímto zákonem; přitom musí jít o dlouhodobé zdravotní postižení, které trvá nebo má podle poznatků lékařské vědy trvat alespoň jeden rok.⁸

1.2. Osoba se zdravotním postižením

Občané se zdravotním postižením tvoří silně diferenciovanou skupinu společnosti, která je značně heterogenní. Jak bylo uvedeno výše, je terminologické vymezení pojmu OZP velmi obtížné, neboť v ČR neexistuje jednotná klasifikace a proto se zaměříme jen na legislativní normy z oblasti sociálního zabezpečení a pracovněprávních vztahů.

V oblasti sociálního zabezpečení uvedeme právní normy, které přímo hovoří o OZP, tudíž vynecháme např. Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, v platném znění, který pojednává o osobě s nepříznivým zdravotním stavem; Zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení a jeho prováděcí Vyhlášku č. 182/1991 Sb., v platném znění či Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění s jeho prováděcí Vyhláškou č. 505/2006 Sb., neboť výše uvedené legislativní normy pracují s pojmem těžce zdravotně postižený občan a osoba s dlouhodobě nepříznivým zdravotním stavem. V oblasti sociálního zabezpečení definuje OZP Zákon o důchodovém pojištění č. 155/1995 Sb., v platném znění, dle stupně přiznané invalidity a v souvislosti s pracovně právní problematikou těchto osob na tuto právní normu odkazuje také Zákon o zaměstnanosti č. 435/2004 Sb., v platném znění.

Zákon o zaměstnanosti definuje, kdo je za OZP považován. Jedná se o fyzické osoby, které jsou: orgánem sociálního zabezpečení uznány invalidními ve III. stupni (dále jen „osoby s těžším zdravotním postižením“), nebo jsou uznány invalidními v I. nebo II. stupni anebo jsou rozhodnutím úřadu práce uznány zdravotně znevýhodněnými (dále jen „osoba zdravotně znevýhodněná“).⁹

1.3. Postavení OZP na trhu práce

Postavení OZP na trhu práce ovlivňuje mnoho faktorů, např. vztah společnosti k osobám s postižením, lidský a sociální kapitál OZP, determinanty trhu práce související s legislativou, sociální politikou dané společnosti, se zdravotním postižením jako takovým a podobně. Obecně lze však říci, že OZP mají znevýhodněné postavení na trhu práce a proto se tímto jejich postavením zabývá nejen ILO, ale i národní sociální politiky, které se snaží tuto situaci řešit a odstraňovat, nebo alespoň

⁸ Srov. Zákon č. 198/2009 Sb., v platném znění, o rovném zacházení a právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon). [online]. [cit. 2011 - 03 - 23]. Dostupné na [www: <http://cheminfo.chemi.muni.cz/odbory/predpisy/09/198-2009_Sb.htm>](http://cheminfo.chemi.muni.cz/odbory/predpisy/09/198-2009_Sb.htm).

⁹ Srov. Úplné znění zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti č. 435/2004 Sb. In *ÚZ Pracovněprávní předpisy. Zaměstnanost, odbory, inspekce práce*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2009. 224 s.

zmírňovat rizika, která by mohla vést k marginalizaci na trhu práce, potažmo až k sociálnímu vyloučení či k chudobě vybraných skupin občanů.

Mareš¹⁰ vnímá marginalizaci jako „redukcí šancí, zatlačení pracovníků s určitými sociálními charakteristikami do nevýhodných či marginálních pozic na trhu práce (nejčastěji na sekundární trh práce) a jejich vystavení vyššímu riziku nezaměstnanosti, respektive jejich vytlačení do dlouhodobé nezaměstnanosti.“¹¹ Jak je zřejmé z výše uvedeného, marginalizací nejsou ohroženy pouze OZP, ale i další skupiny jedinců, které mají určitý "handicap" zabraňující plné integraci na trh práce. Rakoczyová zmiňuje kumulaci handicapů¹² pracovních sil, která je u OZP relativně častá. Vedle zdravotního postižení je nízká míra zaměstnatelnosti spojená s nízkou úrovní vzdělání nebo vyšším věkem. Vzdělanostní struktura OZP je v ČR výrazně horší než v populaci jako celku, podíl OZP, které dosáhly alespoň středoškolského vzdělání s maturitou je jen poloviční oproti celkové populaci v ČR¹³. Tato skutečnost je o to horší, že v důsledku segmentace trhu práce na primární a sekundární trh práce je společností požadována vyšší kvalifikace, širší a flexibilní znalosti a dovednosti, což většina osob se zdravotním postižením postrádá. Dále Rákoczyová¹⁴ spatřuje příčinu nízké míry zaměstnanosti, resp. nízké ekonomické aktivity OZP v účincích systému sociálního zabezpečení. OZP se ocitnou ve stejné situaci jako osoby nezaměstnané, jen s tím rozdílem, že OZP se ocitnou v pasti neaktivity v důsledku systému sociálních dávek, neboť integrace na pracovní trh je pro tyto osoby nevýhodná a zbytečná v souvislosti s působením systému sociálního zabezpečení. K názorům Rákoczyové se přiklání také Karpíšek¹⁵, který malý zájem OZP k přijetí zaměstnání připisuje především nedostatečnému rozdílu mezi příjmem z pracovní činnosti a výší zajišťujících sociálních dávek, na které má OZP ze zákona nárok, především se jedná o invalidní důchod. Kuchař¹⁶ hovoří v souvislosti s postavením OZP na trhu práce o 3 základních příčinách znevýhodněného postavení této skupiny zaměstnanců. Jedná se o nedostatečnou motivaci ze strany zaměstnavatelů, nedostatečnou motivaci ze strany samotných OZP a nízkou kvalifikační úroveň OZP.

2. Nástin výzkumu v oblasti zaměstnávání OZP

Autorka bude v tomto roce realizovat výzkum zaměřený na integraci osob se zdravotním postižením na trh práce v Libereckém kraji. Z důvodu komplexnějšího

¹⁰ Srov. MAREŠ, P. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. 3. rozš. vyd. Praha: Slon, 2002. 172 s.

¹¹ MAREŠ, P. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. 3. rozš. vyd. Praha: Slon, 2002. 65 s.

¹² Srov. RÁKOCZYOVÁ, M. *Integrace postižených na trh práce*. [online]. [cit. 2011 - 02 - 28]. Dostupné na [www: <http://mopo-cz.eu/stranky/integrace-zdravotne-postizenych-na-pracovni-trh>](http://mopo-cz.eu/stranky/integrace-zdravotne-postizenych-na-pracovni-trh).

¹³ Srov. KUCHAR, P. *Trh práce. Sociologická analýza*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2007. 183 s.

¹⁴ Srov. RÁKOCZYOVÁ, M. *Integrace postižených na trh práce*. [online]. [cit. 2011 - 02 - 28]. Dostupné na [www: <http://mopo-cz.eu/stranky/integrace-zdravotne-postizenych-na-pracovni-trh>](http://mopo-cz.eu/stranky/integrace-zdravotne-postizenych-na-pracovni-trh).

¹⁵ Srov. KARPÍŠEK, Z. a kol. *Ekonomická motivace na trhu práce k zaměstnávání osob se zdravotním postižením a návrh opatření na zvýšení jejich zaměstnanosti: 2. podrobná zpráva*. 1. vyd. Praha: VUPSV, 1997. 155 s.

¹⁶ Srov. KUCHAR, P. *Trh práce. Sociologická analýza*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2007. 183 s.

pohledu na problematiku integrace OZP na trh práce bude výzkum realizován v rámci třech různých výzkumných vzorků - zaměstnavatelé, OZP a zaměstnanci úřadů práce. Výzkumné vzorky byly stanoveny na základě kvótního výběru po předchozím definování základního výzkumného vzorku výše uvedených skupin respondentů.

Hlavním cílem výzkumu v oblasti zaměstnávání OZP je zjistit a zanalyzovat názory zaměstnavatelů, OZP a pracovníků úřadů práce na bariéry a podporující faktory vedoucí k integraci osob se zdravotním postižením na trh práce a komparace těchto výsledků vzájemně mezi skupinami respondentů. Zároveň si bude klást následující výzkumné otázky: Jaké bariéry brání integraci OZP na trh práce? Jaké pozitivní faktory podporují integraci OZP na trh práce? Jaké jsou důvody OZP pro integraci na trh práce? Jaké jsou důvody zaměstnavatelů pro přijímání (nepřijímání) OZP do pracovního či obdobného poměru? Jaké jsou nejčastější (nejméně časté) využívané nástroje politiky zaměstnanosti či legislativní opatření pro integraci OZP na trh práce? Jaká je kooperace mezi úřady práce, zaměstnavateli a OZP v rámci integrace OZP na trh práce? Zda jsou vyplácené dávky sociálního zabezpečení možným důvodem nezájmu OZP pro integraci na trh práce?...

3. Závěr

Na základě výše uvedených skutečností lze dojít k závěru, že terminologická roztržičnost pojmu OZP a nejednotnost legislativy je jedním ze zásadních problémů v oblasti realizace výzkumů souvisejících s problematikou OZP. Např. dle Výběrového šetření zdravotně postižených osob za rok 2007 bylo v ČR 1 015 548 OZP¹⁷, ale dle Statistické ročenky ČSSZ¹⁸ z roku 2007, vycházející z definice OZP podle zákona o zaměstnanosti, potažmo zákona o důchodovém pojištění jich bylo "jen" 586 686, čímž dochází i ke zkreslení informací o integraci těchto osob na trh práce.

Dále je zřejmé, že zaměstnatelnost OZP na trhu práce je nižší oproti možnostem jedinců patřících do majoritní části společnosti a to zejména z důvodu, že lidský i sociálně - kulturní kapitál většiny těchto jedinců je nízký, nebo minimálně snížený.

Použité zdroje:

- [1] KARPÍŠEK, Z. a kol. *Ekonomická motivace na trhu práce k zaměstnávání osob se zdravotním postižením a návrh opatření na zvýšení jejich zaměstnanosti: 2. podrobná zpráva*. Praha: VUPSV, 1997. 155 s. ISBN není.
- [2] KUCHAR, P. *Trh práce. Sociologická analýza*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2007. 183 s. ISBN 978-80-246-1383-3.

¹⁷ Srov. *Výsledky výběrového šetření zdravotně postižených osob za rok 2007*. [online]. [cit. 2011 - 03 - 26]. Dostupné na [www: <http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/publ/3309-08-za_rok_2007>](http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/publ/3309-08-za_rok_2007).

¹⁸ Srov. *Statistická ročenka z oblasti důchodového pojištění 2007*. [online]. [cit. 2011 - 03 - 25]. Dostupné na [www: <http://www.cssz.cz/cz/informace/informacni-materialy/statisticke-rocenky.htm>](http://www.cssz.cz/cz/informace/informacni-materialy/statisticke-rocenky.htm).

- [3] MAREŠ, P. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. 3. rozš. vyd. Praha: Slon, 2002. 172 s. ISBN 80-86429-08-3.
- [4] *Národní plán vytváření rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2010-2014*. [online]. [cit. 2011-03-23]. Dostupné na www: <http://www.nrzp.cz/narodni-plan-vyrovnvani-prilezitosti-pro-obcany-se-zdravotnim-postizenim/>.
- [5] RÁKOCZYOVÁ, M. *Integrace postižených na trh práce*. [online]. [cit. 2011 - 02 - 28]. Dostupné na www: <http://mopo-cz.eu/stranky/integrace-zdravotne-postizenych-na-pracovni-trh>.
- [6] *Statistická ročenka z oblasti důchodového pojištění 2009*. [online]. [cit. 2011 - 03 - 25]. Dostupné na www: <http://www.cssz.cz/cz/informace/informacni-materialy/statisticke-rocenky.htm>.
- [7] *Transforming Disability into Ability*. 2003. Paris: OECD publishing, 2003. 1. pub. 220 p. ISBN 9789264198876.
- [8] *Úmluva o právech osob se zdravotním postižením*. 1 s. [online]. [cit. 2011 - 03 - 23]. Dostupné na www: <http://www.nrzp.cz/umluva-osn-o-pravech-osob-se-zdravotnim-postizenim/>.
- [9] *Úplné znění školského zákona*. [online]. [cit. 2011 - 03 - 23]. Dostupné na www: <http://www.msmt.cz/dokumenty/skolsky-zakon>.
- [10] *ÚZ Pracovněprávní předpisy. Zaměstnanost, odbory, inspekce práce*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2009. 224 s. ISBN 978-80-7208-773-0.
- [11] *Výsledky výběrového šetření zdravotně postižených osob za rok 2007*. [online]. [cit. 2011 - 03 - 26]. Dostupné na www: http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/publ/3309-08-za_rok_2007.
- [12] VYSOKAJOVÁ, M. *Hospodářská, sociální, kulturní práce a zdravotně postižení*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. 139 s. ISBN 80-246-0057-9.
- [13] *Zákon č. 198/2009 Sb., v platném znění, o rovném zacházení a právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon)*. [online]. [cit. 2011 - 03 - 23]. Dostupné na www: http://cheminfo.chemi.muni.cz/odbory/predpisy/09/198-2009_Sb.htm.

Kontaktní adresa:

Mgr. Lenka Nádvořníková
 Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická TUL
 Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky
 Studentská 2
 461 17 Liberec
 e-mail: lenka.nadvornikova@tul.cz
 tel. č.: 606 602 983